

ШКОЛА КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

ЗМІСТ

- I. МЕТОДИКА РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ ГІМНАЗІЇ, ЛІЦЕЮ, КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
Загальні положення про вихователя, класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти
Основні завдання та пріоритетні напрямки роботи вихователя, класного керівника
Основні функції вихователя, класного керівника
Зміст виховної роботи вихователя, класного керівника
Організація і методика виховного процесу
- II. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ, КЛАСНОГО КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
Планування (моделювання) навчально-виховного процесу. Загальна характеристика діяльності і засоби її здійснення
Колективне планування та оформлення плану виховної роботи
Зміст, форми і структура плану виховної роботи
- III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ АНАЛІЗУ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЕМ ГІМНАЗІЇ, ЛІЦЕЮ, КЛАСНИМ КЕРІВНИКОМ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
Самоаналіз виховної діяльності для вихователів, класних керівників
Орієнтовна схема аналізу виховного заходу
Самоаналіз діяльності вихователя у процесі підготовки та проведення виховного заходу
Психолого-педагогічна характеристика класу
Схема психолого-педагогічної характеристики учня
- IV. ЦИКЛОГРАМА РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ ГІМНАЗІЇ, ЛІЦЕЮ, КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
Заходи, яких вживає вихователь, класовод
Пам'ятка про виховні години вихователя, класного керівника
Орієнтовна тематика класних зборів, виховних годин, бесід, лекцій
Декалог вихователя, класного керівника
- V. ДОДАТКИ (АНКЕТИ, ФОРМИ ПЛАНУ)
- VI. ЛІТЕРАТУРА

I. МЕТОДИКА РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ ГІМНАЗІЇ, ЛІЦЕЮ, КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Загальні положення про вихователя, класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти

1. Загальні положення

- 1.1. Це положення регламентує діяльність вихователя, класного керівника загальноосвітнього, професійно-технічного навчального закладу (далі — вихователь, класний керівник).
- 1.2. Вихователь, класний керівник — це педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність із колективом учнів класу, навчальної групи професійно-технічного навчального закладу, окремими учнями, їхніми батьками, організує і проводить позаурочну та культурно-масову роботу, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання і виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їхнього соціального захисту.
- 1.3. Вихователь, класний керівник у визначенні змісту роботи керується Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», іншими законодавчими і нормативно-правовими актами України, а також цим Положенням.
- 1.4. Вихователь, класний керівник здійснює свою діяльність відповідно до основних завдань загальної середньої освіти, спрямованих на:
 - ✗ виховання громадянина України;
 - ✗ формування особистості учня (вихованця), його наукового світогляду, розвитку його здібностей і обдарованості;
 - ✗ виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовку учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;

- ✘ виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, почуття власної гідності, свідомого ставлення до обов'язків, прав і свобод людини й громадянина, відповідальності перед законом за свої дії;
- ✘ реалізацію права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- ✘ виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних символів українського народу та інших народів і націй;
- ✘ виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я учнів (вихованців).

2. Організація діяльності вихователя, класного керівника

- 2.1.** Обов'язки вихователя, класного керівника покладаються на педагогічного працівника загальноосвітнього, професійно-технічного навчального закладу, який має педагогічну освіту, здійснює педагогічну діяльність, фізичний та психологічний стан здоров'я якого дозволяє виконувати ці обов'язки.
- 2.2.** Обов'язки вихователя, класного керівника покладаються директором навчального закладу на педагогічного працівника за його згодою і не можуть бути припинені до закінчення навчального року. У виняткових випадках із метою дотримання прав та інтересів учнів (вихованців) зміна вихователя, класного керівника може бути здійснена впродовж навчального року.
- 2.3.** На вихователя, класного керівника покладається керівництво одним класом, навчальною групою. У початкових класах класне керівництво здійснює вчитель початкових класів. Функціональні обов'язки вихователя, класного керівника розробляються відповідно до цього Положення з урахуванням типу закладу та завдань навчально-виховного процесу і затверджуються директором навчального закладу.
- 2.4.** Вихователь, класний керівник як організатор класного колективу:
- ✘ сприяє забезпеченню умов для засвоєння учнями (вихованцями) певного обсягу знань, а також розвитку їхніх здібностей;
 - ✘ створює умови для організації змістовного дозвілля, профілактики бездоглядності, правопорушень, планує та проводить відповідні заходи;
 - ✘ сприяє підготовці учнів (вихованців) до самостійного життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
 - ✘ проводить виховну роботу з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів (вихованців), їхніх нахилів, інтересів, задатків, готовності до певних видів діяльності, а також рівня сформованості учнівського колективу;
 - ✘ координує роботу вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання, психолога, медичних працівників, органів учнівського самоврядування, батьків та інших учасників навчально-виховного процесу.
- 2.5.** Вихователь, класний керівник має право на:
- ✘ відвідування уроків, занять із теоретичного та виробничого навчання, виробничої практики та позакласних занять у своєму класі (групі), присутність на заходах, що проводять для учнів (вихованців) навчальні, культурно-просвітні заклади, інші юридичні або фізичні особи;
 - ✘ внесення пропозицій на розгляд адміністрації навчального закладу та педагогічної ради щодо морального та матеріального заохочення учнів (вихованців);
 - ✘ ініціювання розгляду адміністрацією навчального закладу питань соціального захисту учнів (вихованців);
 - ✘ внесення пропозицій на розгляд батьківських зборів класу (групи) щодо матеріального забезпечення, організації та проведення позаурочних заходів у порядку, визначеному законодавством;
 - ✘ відвідування учнів (вихованців) за місцем їхнього проживання (за згодою батьків, опікунів, піклувальників), вивчення умов їхнього побуту та виховання;
 - ✘ вибір форм підвищення педагогічної кваліфікації з проблем виховання;
 - ✘ вияв соціально-педагогічної ініціативи, вибір форм, методів, засобів роботи з учнями (вихованцями);
 - ✘ захист професійної честі, гідності відповідно до чинного законодавства;
 - ✘ матеріальне заохочення та досягнення вагомих результатів у виконанні покладених на нього завдань.
- 2.6.** Вихователь, класний керівник зобов'язаний:
- ✘ обрати адекватні засоби реалізації завдань, виховання і розвитку учнів (вихованців);
 - ✘ здійснювати педагогічний контроль за дотриманням учнями (вихованцями) статуту і правил внутрішнього трудового розпорядку навчального

- закладу, інших документів, що регламентують організацію навчально-виховного процесу;
 - ✗ інформувати про стан виховного процесу в класі та рівень успішності учнів (вихованців) педагогічну раду, адміністрацію навчального закладу, батьків;
 - ✗ дотримуватись педагогічної етики, поважати гідність учня (вихованця), захищати його від будь-яких форм фізичного, психічного насильства;
 - ✗ своєю діяльністю стверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі;
 - ✗ пропагувати здоровий спосіб життя;
 - ✗ постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;
 - ✗ вести документацію, пов'язану з виконанням повноважень вихователя, класного керівника (класні журнали, особові справи, плани роботи тощо).
- 2.7. Вихователь, класний керівник складає план роботи з класним колективом у формі, визначеній адміністрацією навчального закладу.
- 2.8. Вихователь, класний керівник підзвітний у своїй роботі директору навчального закладу, а у вирішенні питань щодо організації навчально-виховного процесу безпосередньо підпорядкований заступнику директора з навчально-виховної роботи, виховної роботи.
- 2.9. Вихователь, класний керівник може бути заохочений (відзначений) за досягнення високих результатів у виховній роботі з учнями (вихованцями). Форми і види заохочення регулюються законодавством України.

Основні завдання та пріоритетні напрямки роботи вихователя, класного керівника

Вимоги до якостей особистості вихователя, класного керівника

1. Суспільно-гуманістична спрямованість, що передбачає:
 - ✗ високий рівень суспільної та національної свідомості, самосвідомості, переконаність;
 - ✗ усвідомлення громадянського обов'язку, політичну культуру та культуру міжнародного спілкування;
 - ✗ високий рівень моральної вихованості;
 - ✗ соціальну активність і відповідальність;
 - ✗ навички суспільно-гуманістичної роботи, вміння творчо працювати, використовувати і цінувати колективний досвід;
 - ✗ вміння прислуховуватися до думки колег, критично оцінювати досягнуте;
 - ✗ вміння працювати на засадах співпраці та співтворчості;

- ✗ прояв громадянської активності на благо незалежної України.
2. Професійно-педагогічна спрямованість, змістом якої є:
 - ✗ розуміння соціальної ролі педагогічної професії, інтерес до дитини як суб'єкта діяльності, вміння розуміти її потреби й особливості, складність і неординарність внутрішнього світу;
 - ✗ педагогічна спостережливність;
 - ✗ педагогічний такт.
 3. Високий рівень педагогічної майстерності, що передбачає:
 - ✗ знання основ предмета, завдань і категорій педагогіки;
 - ✗ знання закономірностей вікового, анатомо-фізіологічного та психічного розвитку, соціального формування особистості, розуміння суті, мети, завдань, форм і методів виховання;
 - ✗ знання індивідуально-психологічних та індивідуально-типологічних особливостей вихованців, наявність умінь і навичок організації виховної діяльності школярів, вміння виявляти рівень вихованості, проектувати розвиток особистості в колективі, планувати, добирати, узагальнювати навчально-виховний матеріал, володіти прийомами й засобами педагогічної техніки, встановлювати педагогічно доцільні взаємини з окремими учнями, малими групами, учнівським колективом, батьками, вчителями, аналізувати свою діяльність і діяльність колективу, наслідки роботи.

Основні функції вихователя, класного керівника

Організаторські:

- ✗ планує й координує всю виховну роботу з класом;
- ✗ надає допомогу учнівській організації класу;
- ✗ встановлює зв'язки із загальношкільним колективом, батьками, громадськістю, домагається єдності педагогічних вимог до учнів;
- ✗ веде документацію в класі;
- ✗ сприяє розвитку самоврядування в колективі.

Аналітико-узагальнювальні:

- ✗ на основі вивчення і врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня вихователь, класний керівник сприяє їхньому всебічному розвитку.

Координаційно-інформаційні:

- ✗ забезпечує узгодженість у роботі колективів (учнівського, вчительського, батьківського).

Психогігієнічні:

- ✗ встановлює довірливий контакт із вихованцями, сприяє зняттю психологічного напруження в учнівському колективі.

Стимулювально-гальмівні:

- * забезпечує можливість активізувати чи гальмувати учнівську діяльність залежно від її спрямованості.

Зміст роботи класного керівника:

- * вивчення особистісних, індивідуально-психологічних задатків учнів для сприяння їхньому всебічному розвитку;
- * створення і розвиток учнівського колективу; спільна діяльність із дитячими та молодіжними організаціями;
- * робота з батьками, громадськістю;
- * зв'язок із культосвітніми та позашкільними установами;
- * зв'язок зі шкільним психологом;
- * організація виховної діяльності: ціннісно-орієнтованої, пізнавальної, трудової, художньо-естетичної, суспільно-гуманістичної, фізкультурно-оздоровчої, екологічної, організаторської; проведення заходів щодо збереження життя та здоров'я учнів.

Зміст виховної роботи вихователя, класного керівника

- * Виховання високоморальної молоді, формування в неї менталітету на основі відродження національних традицій свого народу.
- * Духовно-моральне виховання, головною особливістю якого є орієнтація на загальнолюдські цінності.
- * Створення необхідних умов для фізичного розвитку школярів, збереження та зміцнення їхнього здоров'я.
- * Розвиток таланту, розумових і фізичних здібностей, формування високої пізнавальної культури, організація змістовного дозвілля.
- * Підготовка школярів до господарсько-трудової діяльності.
- * Створення умов для вільного вибору світоглядних позицій, правове виховання.
- * Гуманізація педагогічного процесу, демократизація стосунків у колективі.
- * Урахування інтересів дітей та їхніх прав.
- * Індивідуалізація виховання, фундаментом якої має стати ідея захисту дитини в навчанні, здоров'ї, сфері спілкування.
- * Організація роботи з батьками.

Організація і методика виховного процесу

Характер дитини розвивається не просто під впливом середовища, а залежно від того, як склалися її стосунки із середовищем, як вона діє в цьому середовищі, чим вона в ньому цікавиться...

А. Фортунатов

Виховання дитини розпочинається зі створення для неї виховного середовища. Саме виховного, тоб-

то такого, що цілеспрямовано й позитивно впливає на процес розвитку особистості. Із філософсько-педагогічної точки зору поняття «середовище» багатогранне. По-перше, це середовище природне, географічне: різні умови для розвитку маленької людини створюються за північним полярним колом і в південних субтропіках, на берегах великих річок та озер і в засушливих гірських аулах, у великих промислово-культурних центрах і в сільській глибинці, у різних національних культурах...

По-друге, йдеться і про широке соціальне середовище як фактор економічного, політичного, соціального, культурного розвитку суспільства в цілому і окремих його соціальних інститутів: сім'ї, школи, позашкільних закладів, неформальних об'єднань (політичних, культурно-дозвільних, соціальних ініціатив, альтернативного способу життя та ін.).

Впливають на формування особистості маленької людини і такі фактори суспільства, як преса, радіо, телебачення, відео, клуби, бібліотеки, театри, музеї, центри дозвілля, різні види і форми реклами, зовнішнє оформлення вулиць та міст тощо. Обов'язково пригадаймо й безпосереднє середовище проживання кожної дитини — «мікросередовище»: дім, родина, вулиця, найближче побутове оточення, друзі, тобто ті фактори, які впливають на формування маленької особистості.

Можливі два шляхи створення педагогом виховного середовища.

Перший — надання педагогічної інтерпретації природним і соціальним факторам за допомогою різних педагогічних прийомів: цілеспрямоване звертання уваги дітей («Поглянь, як геніально природа влаштувала...»), роз'яснення незрозумілих явищ і фактів («Ми можемо спостерігати це завдяки тому, що наука досягла чимало...»), етичні та естетичні оцінки («Справжній чоловік у цій ситуації вчинив би так...»), організація спостереження дітьми предметів і явищ («Спробуйте поспостерігати за життям мурашника, і ви зрозумієте, які непрості ці малесенькі комашки...») і т. ін.

Другий — конструювання педагогом спеціальних виховних ситуацій у природному і соціальному середовищі.

У діяльності вихователя, класного керівника як організатора виховного процесу школи слід визначити п'ять основних етапів: 1) створення і розвиток учнівського колективу; 2) організація взаємодії педагогів, які належать до малого педагогічного колективу, що працює з класом; 3) взаємодія з позакласними і позашкільними навчально-виховними закладами та об'єднаннями; 4) взаємодія з батьками учнів; 5) створення виховного предметного середовища, яке дозволяє педагогічно доцільно організувати виховний процес. Розглянемо детальніше кожен із них.

Перший етап: створення і розвиток учнівського колективу.

Оскільки людина, як зауважував Арістотель, — істота суспільна, то лише в суспільстві вона може розвинути свою сутність.

У спілкуванні людина, що розвивається, набуває наукових і життєвих знань, освоює навички та вміння у різноманітних видах діяльності, вчиться розуміти оточуючих і будувати з ними нормальні стосунки, виробляє критерії оцінки життєвих явищ, формує в собі систему ціннісних орієнтацій із позицій ІСТИНИ, ДОБРА І КРАСИ... І нарешті, лише в спілкуванні можлива самореалізація людини: танцює чи співає — потрібні слухачі чи глядачі; склав вірші — комусь присвятив; посадив квіти — милуються всі; вчинив добре чи погано — знову позначається на людях; побудував модель літака — хочеться, щоб оцінили; розв'язав найскладнішу задачу першим — проявляється гордість... Так зворотньо-оцінювальні судження і методи впливу оточуючих стають сильним стимулом для розвитку в людині позитивного і гальмом негативного (несхвалення, осуд, бойкотування тощо).

Отже, у виховному процесі гімназії, школи необхідно відшукати таку форму організації спільноти ровесників, яка б найкраще могла виконувати виховні завдання, тобто стимулювала розвиток особистості школяра. Такою спільнотою ми вважаємо учнівський колектив.

Гуманістична інтерпретація колективу передбачає наявність чітко визначених ознак, які й дають змогу зробити саме колектив «інструментом дотику до особи» (А. С. Макаренко). Інструментом тонким, філігранним. Інструментом, який дозволяє кожній особистості розвивати свої потенційні можливості, максимально самореалізуватися. Нарощення таких ознак і є головним предметом діяльності вихователя, класного керівника у створенні й розвитку учнівського колективу.

Другий етап основної діяльності вихователя, класного керівника — взаємодія з малим педагогічним колективом. Необхідність цього процесу продиктована завданням виробити єдину стратегію і тактику у вихованні, що здійснюється всіма педагогами, які працюють із класом; з'ясувати стиль і тон взаємин із дітьми, з'ясувати міру виховної дії кожного учителя, який впливає своєю роботою на розвиток колективу і окремих учнів. Форми такої взаємодії в сучасній школі різноманітні. Назвемо деякі з них.

1. Раціональний підбір і розстановка кадрів учителів для роботи з класом залежно від його особливостей (профілю, спеціальних предметів, що вивчаються, психолого-педагогічних особливостей, сформованої соціально-психологічної си-

туації розвитку, історії розвитку і виховання, інтелектуального потенціалу, психологічного клімату тощо).

2. Систематичне проведення малих педагогічних рад. Їхня тематика і призначення різноманітні: визначення мети, завдань, вибір змісту, засобів, форм і методів роботи з класом; підготовка спільних форм роботи, обговорення ситуації і подій у класі; вироблення єдиного стилю і тону взаємовідносин із класом і окремими учнями; реалізація диференційованого підходу у вихованні окремих груп учнів (на основі інтересів і можливостей) та інші.

3. Проведення загальних інтегрованих форм навчально-виховної роботи з класом. Не провина, а біда вихователя, класного керівника у його фактичному низькому рівні професіоналізму, у дилетантському підході до організації різних форм виховної роботи. Парадокс, але в системі підготовки вихователя, класного керівника відсутня його спеціальна, методична, філософська, політична, економічна, естетична, етична, економічна підготовка, яка є змістом виховної роботи. Кооперування з учителями-предметниками різних спеціальностей, із людьми, які мають різноманітні захоплення і хобі, дає змогу підняти рівень професіоналізму виховної роботи. Назвемо деякі інтегровані форми роботи, взяті нами зі шкільної практики.

✘ Щорічні змагання-турніри «Батьки і діти» (серед них різні конкурси: інтелектуальні, трудові, художньо-творчі, фізкультурно-спортивні, ігрові тощо), що їх готують під керівництвом вихователя, класного керівника вчителі-предметники і батьки.

✘ «Природа і я» (призначення — вироблення ціннісного ставлення до природи) — класна година, проведена разом з учителями географії та біології.

✘ Класна година «Психологія молодої людини на війні» в 11 класі, підготовлена вихователем, класним керівником, учителем історії (в цей час за програмою вивчається Велика Вітчизняна війна) і вчителем літератури (поезія молодих поетів).

✘ Урок позакласного читання «Поезія кохання XIX століття» у рубриці «За сторінками підручника», проведений учителем літератури та вихователем, класним керівником, учителем етики та психології сімейного життя (під час вивчення теми «Кохання як найвище людське почуття»).

Такі інтегровані уроки та різноманітні форми позакласної виховної роботи дедалі частіше практикуються сучасною школою.

4. Проведення педагогічних консилиумів (малі педагогічні ради, яким передують всебічне вивчення класу і окремих учнів, ходу і результатів навчально-виховного процесу за допомогою різних методик психолого-педагогічного дослідження; їхнє призначення — розв'язання нагальних проблем класу, окремих учнів). Такі консилиуми можна проводити систематично, а також епізодично для розв'язання проблем, які виникають у навчально-виховному процесі. Назвемо, зокрема, зниження навчальних досягнень учнів, високий ступінь конфліктності вчителів із класом, низький рівень дисципліни, надзвичайні події, неуспішність, проблеми диференційованого та індивідуального підходу, аналіз результатів навчально-виховного процесу і його ефективності тощо.

5. Проведення форм виховної роботи спільно з класами, де вчителі-предметники є класними керівниками: підготовка і проведення предметних тижнів, різні турніри типу «КВК», «Що? Де? Коли?», «Поле чудес», «Веселі старти», спільні свята і «вогники», літературні (театральні, поетичні, музичні) вітальні, виставки творчих робіт, спільні театральні вистави, запрошення на «відкриті» заходи. Це сприяє створенню й розвитку загальношкільної системи виховної роботи, розвитку шкільного колективу, перетворенню вчителів в однодумців, покращує психологічний клімат у класах і школі, сприяє гуманізації взаємин між учителями та учнями.

Третій етап — організація взаємодії з позакласними і позашкільними навчально-виховними установами та об'єднаннями, які доповнюють шкільну систему виховання, сприяючи всебічному, глибшому (з огляду на наявність фахівців-професіоналів) розвитку учнів, індивідуальному саморозвитку нахилів та інтересів. Це різні школи додаткового навчання (художні, музичні, театральні, літературні, спортивні, технічні), будинки і палаци дитячої та юнацької творчості, гуртки і секції у школі і в позашкільних закладах, неформальні молодіжні об'єднання та громадські організації (сімейні, політичні, екологічні, дозвільні, вільного спілкування тощо). Крім того, це й багатопрофільні об'єднання — соціально-педагогічні комплекси при школах і за місцем проживання, об'єднання клубного типу при ВНЗ. Форми взаємодії вихователя, класного керівника з ними можуть бути такими:

- * використання учнів як фахівців (музикантів, поетів, техніків, істориків, театралів, знавців певного жанру мистецтва чи галузі наукового знання) для підготовки різних форм виховної роботи;

- * відвідування з класом, з групою учнів чи окремими учнями звітних концертів, виставок, спектаклів, змагань, свят, днів «відкритих дверей», зустрічей, окремих занять, вечорів, дискусій і т. ін. в цих установах і організаціях;

- * проведення спільних вечорів, свят, диспутів, турнірів, виїзних таборів праці і відпочинку тощо;

- * запрошення викладачів і керівників гуртків, секцій, клубів і т. ін. як гостей на різні форми виховної роботи з учнями класу і школи, на батьківські збори.

Усе це збагачує виховний процес, сприяє створенню єдиного виховного середовища для нормального розвитку дітей у школі і за її межами.

Четвертий етап — взаємодія з батьками учнів. Відомо, що родина є важливим чинником розвитку особистості: тут дитина народжується, тут вона отримує перші знання про світ і перший життєвий досвід; родина — це перша школа почуттів, і середовище проживання (як біологічне, так і соціальне), і захист у бурхливому життєвому морі...

Ось чому вихователь, класний керівник, який є більш компетентним у галузі психолого-педагогічних знань, краще знає дітей у широкому соціальному середовищі, у спілкуванні з ровесниками, бере на себе місію взаємодії з батьками з метою педагогізації родини як фактора розвитку особистості дитини. Проте це спеціальний, складний напрям роботи школи і вихователя, класного керівника, що вимагає детальнішого розгляду, тому ми виносимо його в окремих розділ нашого посібника.

І нарешті, п'ятий етап діяльності вихователя, класного керівника — створення виховного предметного середовища, яке дає змогу педагогічно доцільно організувати виховний процес. Не варто доводити, що у вихованні дрібниць немає. Кожний предмет, явище, подія, факт мають свій виховний потенціал, впливаючи на розвиток особистості або позитивно, або негативно.

II. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ, КЛАСНОГО КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Завдання сучасної школи щодо формування творчої, соціально активної, всебічно розвиненої особистості вимагають від вихователів та педагогів нових підходів до організації виховної роботи в школі, професійно-технічному училищі, позашкільному навчальному закладі.

Сьогодні в суспільстві важливе значення надається виховній функції навчальних закладів, про що свідчить низка нормативно-правових актів, зокрема

Закони України «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Укази Президента України «Про затвердження національної доктрини розвитку освіти», «Про Програму роботи з обдарованою молоддю» тощо.

Останнім часом найкращі вчителі, вихователі в Україні визнають пріоритетність виховання та розвитку особистості під час уроку, розглядають останній не лише як засіб набуття знань. У значній кількості навчальних закладів запроваджують нові моделі позаурочної виховної діяльності, педколективи плідно працюють над створенням системи виховної роботи.

На сучасному етапі проведення стандартних виховних заходів для дітей замінюють на цілеспрямоване і професійне управління виховним процесом, що передбачає вивчення вихованців, встановлення психолого-педагогічного діагнозу. Усе це підпорядковано меті планування й здійснення виховного впливу, об'єктивного оцінювання реальних результатів виховної роботи. Така поведінка вихователя, коли він вирішує та дає вказівки, на сьогодні не є ефективною. Вихователь має стати зацікавленим і рівноправним учасником спільної діяльності. Його дії не можуть бути передачею готового досвіду, мати характер опіки чи педагогічного диктаторства.

Зрозуміло, що успіх виховного процесу залежить насамперед від вихователя. Доросла людина з добрим серцем, високою культурою, що є справжнім професіоналом, спочатку навчає: «Поглянь, як це робиться!» Потім пропонує дитині: «Спробуй сам!» При цьому вихователь є поряд і готовий прийти на допомогу. І тільки тоді, коли вихованець опанував основи виконання дій, дорослий надає йому право діяти самостійно. Вихователь не заважає учневі, а лише аналізує його дії та досягнуті ним результати.

У середовищі вчитель–учень має панувати педагогіка співпраці. Джерелом дисципліни є не вихователь, яким би не був його авторитет, а праця (слово «співпраця» походить від «праця»; така діяльність працею тримається, до праці кличе, працею винагороджується). На дитині зосереджується професійна увага педагога, він намагається зробити свої дії зрозумілими й прийнятними для кожного. Можливо, з часом діти, виховані в системі педагогіки покарання, зрозуміють добре слово і не будуть визнавати владу сили й насилля.

Реалізація запропонованої концепції виховання та навчання дітей дасть очікувані й заплановані результати за умови набуття і систематизації вихователем ґрунтовних науково-методичних знань про управління процесом формування особистості, колективу. Буде доцільним також збагачення «технологічного репертуару» вихователя, вироблення ним гнучкої, варіативної, ефективної, творчої технології.

Управлінський підхід надасть можливість за найменших витрат сил, часу, засобів забезпечити найбільш продуктивну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу і досягти найвищого результату. Крім цього, такий підхід допоможе вихователю не відволікатися на проміжні досягнення чи невдачі, зосередити свою увагу на стратегічних напрямках співпраці: самоосвіті, самовихованні, самоуправлінні та забезпеченні соціальної активності учнів.

Структура циклу управлінської діяльності, спрямованої на виконання будь-яких педагогічних завдань, і логічна послідовність його складових можуть бути подані таким чином:

- ✘ психолого-педагогічне діагностування;
- ✘ прогнозування;
- ✘ визначення мети та завдань діяльності;
- ✘ визначення змісту, вибір засобів, методів, форм організації життєдіяльності;
- ✘ планування (моделювання) навчально-виховного процесу;
- ✘ реалізація плану (організація діяльності);
- ✘ аналіз, оцінювання, облік результатів (діагностування нової ситуації).

Психолого-педагогічне діагностування (характеристика педагогічної ситуації)

Виділяють такі підходи до аналізу виховної роботи: описовий, полярно-оцінювальний (вдалося — не вдалося, добре — погано), системний, проблемний і особистісно-орієнтований.

За описового підходу описуються та аналізуються події та явища, які відбуваються в процесі життєдіяльності класу.

За полярно-оцінювального підходу перш за все визначаються та аналізуються позитивні й негативні моменти в життєдіяльності класу, результати навчально-виховного процесу.

Системний підхід передбачає цілісний аналіз педагогічного процесу в єдності та взаємодії усіх його компонентів: суб'єктів, цілей, змісту, засобів (форм, методів, прийомів), результатів діяльності. При цьому особливу увагу звертають на ключові моменти педагогічного процесу, які вважаються пріоритетними в конкретний період життєдіяльності класу.

За проблемного підходу здійснюється відокремлення, аналіз та структурування проблем і суперечностей педагогічного процесу.

За особистісно-орієнтованого підходу аналітична діяльність спрямовується на дослідження таких аспектів, як:

- ✘ розвиток особистості дитини;
- ✘ формування та прояви індивідуальних особливостей учнів;
- ✘ особистісні досягнення учнів;

- * створення в класі середовища, сприятливого для розвитку учнів.

Залежно від організаторської культури школи, традицій виховної діяльності, особистісних якостей вихователя застосовують такі види аналізу навчально-виховного процесу в класі:

- * аналіз реалізації цілей та виконання завдань (оцінюється ступінь досягнення мети, визначеної в плані виховної роботи за минулий період);
- * аналіз основних подій і педагогічних ситуацій (аналіз, оцінювання, облік результатів, тобто діагностування нової ситуації).

При цьому необхідно враховувати:

Позитивні аспекти проведеної роботи (що із запланованого вдалося реалізувати і завдяки чому)	Негативні аспекти проведеної роботи (що із запланованого не вдалося реалізувати і чому)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Що було особливо вдалим у визначенні змісту, форм та способів організації спільної діяльності, як проведений захід сприяв розвитку особистості учня, колективу, які проблеми розв'язано; ▪ які нові результати отримано в процесі підготовки, проведення та підбиття підсумків спільної діяльності; ▪ які педагогічні наслідки може мати проведений захід 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Що не вдалося, хто не зміг упоратися зі своїм дорученням, які педагогічні та організаційні завдання не вдалося виконати; ▪ які проблеми можуть загостритись найближчим часом, проявитись у перспективі

Слід також зважати на:

- * характер впливу участі та позиції вчителів на результативність справи;
- * висновки та пропозиції щодо перспектив і шляхів удосконалення спільної діяльності.

Успішному проведенню такого аналізу сприяє колективний аналіз життєдіяльності, який передбачає активну участь в аналітичній роботі всіх суб'єктів виховного процесу: педагогів, учнів, батьків, друзів класу. Можна виділити такі форми колективного аналізу: усне опитування, анкетування, заповнення «відкритої сторінки думок», випуск різноманітних інформаційних листків, радіо- та фотогазет, стіннівок, виготовлення мальованого фільму «Справи минулого року», різноманітні форми колективного творчого аналізу (усний журнал, «жива газета», «телепрограма» тощо), огляд досягнень, самоатестації колективу, класні збори, присвячені підбиттю підсумків роботи протягом року.

Критеріально-орієнтований аналіз спрямований на виявлення зміни показників результативності

навчально-виховної роботи відповідно до розроблених критеріїв ефективної виховної діяльності.

Під час аналізу слід розрізняти критерії оцінювання результатів і критерії оцінювання процесу. Перші дають змогу визначити рівень розвиненості особистих якостей учнів, їхньої вихованості, навченості, соціалізації. Другі допомагають з'ясувати, як спрацьовує механізм виховання, як на результати останнього впливають ті чи інші чинники (умови).

Можуть бути обрані такі критерії:

- * гуманність виховних відносин;
- * ступінь залученості учнів до життєдіяльності класного колективу;
- * рівень ділових та міжособистісних взаємин;
- * рівень розвитку самоврядування в класі;
- * наявність соціальних зв'язків у класній спільноті;
- * ефективність психолого-педагогічного та медико-соціального супроводу процесу розвитку учнів.

Досвід роботи найкращих вихователів, класних керівників показує, що форми фіксування отриманих результатів можуть бути довільними й залежать від досвіду конкретного педагога (щоденник вихователя, класного керівника, текст, аналіз анкетування або усна інформація, що виголошується на засіданнях методичної ради, батьківських комітетів і батьківських зборах, зборах учнівського колективу).

Прогнозування

Наступним етапом управлінської діяльності є прогнозування. Насамперед це передбачення майбутнього на основі врахування мотивів, інтересів, нахилів вихованців, а також знань про загальні закони та закономірності розвитку особистості. Обов'язково слід зважати на такий факт: клас є частиною навчального закладу. Водночас необхідно звертати увагу на «зовнішню» інформацію: річний план навчального закладу, визначні та пам'ятні дати, рекомендації методичної служби, найкращий педагогічний досвід регіону, України, інших країн.

Педагогічні закони мають імовірнісний характер. Прогнозування залежить від особистості вихователя, класного керівника і здійснюється з використанням життєвого, професійного досвіду, інтуїції, імпровізації. Уміння узгодити зовнішні і внутрішні умови є показником професіоналізму вихователя, класного керівника. Зовнішні умови мають формуватися відповідно до загальних проблем навчального закладу.

Вихователю необхідні віра у можливість та здібності кожного вихованця, надія на успіх запланованих дій. Відповідні знання та особлива технологія перетворення педагогічного передбачення на

систему педагогічних цілей, засобів їх досягнення, реальних педагогічних ситуацій є необхідною умовою реалізації планів.

Досвідчений вихователь, класний керівник обов'язково здійснює проблемний аналіз (проблема — прогнозування — визначення цілей роботи, спрямованої на розв'язання проблеми). Найбільш доцільно для вихователя, класного керівника під час планування виховної діяльності використовувати проблемне прогнозування (пошук розв'язання проблеми в конкретному класному колективі з урахуванням загальної ідеї, проблематики, над якими працює навчальний заклад).

Сформулювати прогноз означає окреслити перспективи подальшого розвитку класного колективу на певний проміжок часу, тобто сформувати модель взаємин у колективі, спланувати рух у певному напрямку, конкретизувати прагнення (що хочемо бачити, як буде виконуватися робота, спрямована на згуртування колективу, чим мотивуватиметься колективна діяльність).

Визначення мети та завдань діяльності

Щоби якомога глибше опанувати технологію визначення цілей, необхідно орієнтуватися в їхній ієрархії. Існує кілька категорій взаємопідпорядкованих цілей. Найвищі цілі освіти й виховання мають характер соціального замовлення. Джерелом їх формулювання є загальнодержавні документи. Загальні цілі навчального закладу визначаються відповідно до напрямів виховання громадянина України з урахуванням основних тенденцій розвитку суспільства. Для вихователя, класного керівника важливо вміти ставити конкретні цілі та завдання, розраховані на певний період життєдіяльності класного колективу (рік, семестр тощо). Основою для формулювання мети й завдань є також виховна система навчального закладу та співвідношення соціальних цілей освіти з тими конкретними особливостями вихованців, які можемо визначити у процесі психолого-педагогічного діагностування і прогнозування.

Головні цілі та цілі заходів, як правило, різняться. Робочі цілі й завдання повинні відповідати певним технологічним нормам. Вони мають бути конкретними й досяжними в рамках запланованої педагогічної діяльності (уроку, бесіди, свята, періоду життя колективу тощо), а також повинні задовольняти вимоги комплексності, тобто бути орієнтованими на свідомість, почуття, поведінку вихованця. Так, пізнавальна мета — це спроектовані педагогом зміни в знаннях, ідеалах чи світогляді особистості; виховна мета — це бажані зміни в емоційному ставленні, мотивах, ціннісних орієнтирах особистості у певній сфері педагогічної співпраці; розвивальна мета — це конкретна зміна вмінь, навичок індивідуальних особистісних якостей (здібностей,

рис характеру), які можуть виявитися в організованій діяльності, поведінці, у стосунках із людьми.

Опанувати технологічні навички постановки завдань можна, скориставшись орієнтовною схемою логічного розвитку цілей:

- ✘ розширити й поглибити знання вихованців, що стосуються сфери майбутньої співпраці;
- ✘ сформулювати певне (залежно від обраної мети) емоційно-оцінне ставлення до предметів чи явищ, на якому базується співпраця (це може бути інтерес, захоплення, гордість, співчуття, несприйняття, але не байдужість);
- ✘ вказати кожному вихованцеві на можливості його особистої участі в суспільно корисній діяльності;
- ✘ навчати учнів дбати про навколишнє середовище, інших людей, про самих себе;
- ✘ розвивати конкретні інтелектуальні, вольові, емоційні, фізичні здібності та якості вихованців;
- ✘ формувати сприятливі для розвитку вихованців взаємини в учнівському колективі.

Такі цілі необхідно формулювати як реальні, доступні виховні завдання, на виконання яких спрямовуватиметься діяльність вихованців.

Визначення змісту, вибір засобів, методів, форм організації життєдіяльності класу

Навчання й виховання — це складники єдиного процесу, кожен із яких має свою специфіку. Навчання орієнтоване на інтелект, а виховання — на почуття, емоції.

Джерелом формування змісту навчання є основні сфери самовизначення особистості: суспільство, природа, ноосфера.

Змістом виховання є моральні норми і моральні дії, правила, переконання, ставлення до навчання, праці, оточуючих, до себе, до громадської власності — все це повинно забезпечувати формування певного типу поведінки особистості. Зміст навчання і виховання має бути доступним, відповідати віковим та індивідуальним особливостям вихованців, рівню їхньої підготовки, умовам навчально-виховної роботи. У виборі змісту виховання необхідно керуватися принципами ідейної спрямованості змісту, зв'язку його з наукою і життям, відображення в ньому сучасних і перспективних тенденцій суспільного розвитку.

Найбільш продуктивно обраний зміст реалізується в конкретних видах діяльності вихованців, при цьому виконуються навчальні, виховні і розвивальні завдання.

Педагогічними засобами можна вважати такі, які доцільно використовувати в педагогічному процесі. За «каналами проникнення» до свідомості ви-

хованців засоби класифікуються на словесні, наочні та практичні.

Під час обрання засобів виконання завдань, педагогу доцільно застосовувати психологічне оцінювання ефективності. Відомо, що учень сприймає з почутого (за сприятливих умов) до 10%, з побаченого — до 50%, в разі активної участі — до 90% матеріалу.

Провідними педагогами науково й практично доведено, що для забезпечення всебічного розвитку вихованців необхідно давати їм можливість реалізувати себе в різних видах діяльності: у пізнавальній (навчальній), трудовій (зокрема в самообслуговуванні, суспільно корисній, виробничій праці), суспільній (організаторській), художньо-естетичній (від активного сприйняття до самодіяльності), спортивно-оздоровчій (у заняттях гімнастикою, ігровими видами спорту, туризмом), ігровій (в т. ч. якщо вона поєднується з іншими видами діяльності).

Цей список, складений за принципом педагогічної необхідності й достатності, необхідно доповнити педагогічним спілкуванням, оскільки формування особистості відбувається в конкретних ситуаціях діяльності й комунікації. Особливості стилю педагогічного спілкування впливають на педагогічні результати (ініціатива на початковому етапі спілкування, «комунікативна атака», індивідуальний характер звертання до вихованця, використання різних форм спілкування (фронтальних, групових, «один на один»), особливості оцінних міркувань педагога, їх об'єктивність, зацікавленість вихователя в створенні емоційного настрою, реагування на ініціативу дітей у діяльності та спілкуванні, сприйнятливості до їхніх поглядів, заперечень, вміння помітити позитивні зрушення, сформувані в дітей прагнення до самовдосконалення).

Методи навчання і виховання також класифікуються за певними критеріями:

- ✦ за провідним засобом — словесні, наочні, практичні;
- ✦ за цілями — методи формування свідомості, переконання особистості (роз'яснення, бесіди, лекції, диспуту, прикладу тощо);
- ✦ методи стимулювання поведінки і діяльності (змагання, заохочення, осуду, особистого прикладу тощо);
- ✦ методи самоосвіти й самовиховання (самоаналізу, самооцінювання, самозвітування тощо).

Обираючи типологічні форми навчання й виховання, слід орієнтуватися на дві класифікації: за провідним засобом і методом (словесні, наочні, практичні) і за кількістю учасників педагогічного процесу (масові, групові, колективні, індивідуальні).

Пасивні форми проведення сучасного уроку (в основному лекція) використовуються також і в позаурочній роботі. Після виконання поставлених завдань у процесі навчання й виховання доповідні вихователі, класні керівники переходять до активних форм роботи з вихованцями. Практично доведено, що пасивні форми роботи не повинні переважати над активними. Під час організації та проведення заходу необхідно знайти справу для кожного учасника.

Система позаурочної виховної роботи в сучасних умовах має компенсувати недоліки навчального процесу.

Поєднання різних форм роботи дає можливість дітям із різним рівнем вихованості, розвиненості організаторських умінь впливати один на одного. Будь-які крайнощі, шаблони — прямий шлях до рутини, застою і нудьги в дитячому колективі, внаслідок чого зникають зацікавленість і настрої, необхідні для ефективного виховання. Також не приносять користі безцільна формотворчість, невинуватана відмова від традиційних дієвих форм. Почуття міри, необхідне у виборі засобів, форм і методів роботи, відповідає відомому принципу: «Якщо робити, то знати для чого». Педагог, який володіє управлінською технологією, здатний розв'язати це питання більш точно і творчо.

Планування (моделювання) навчально-виховного процесу. Загальна характеристика діяльності і засоби її здійснення

Планування — один із етапів управління процесом формування особистості та учнівського колективу. Це спільна діяльність вихователя, класного керівника, учнів і дорослих щодо визначення цілей, змісту і способів організації виховного процесу і життєдіяльності класного колективу, організаторів і учасників намічених заходів, термінів проведення останніх.

Зміст плану має відповідати таким вимогам: зв'язку запланованих заходів із життям; всебічності виховної роботи; доцільності вибраних форм організації діяльності; визначенню конкретних справ і раціонального розподілу часу на їх виконання; залученню до роботи вихованців, сім'ї, громадськості. У плані роботи вихователя, класного керівника з колективом вихованців мають відображатися діяльність педагога і діяльність колективу, участь колективу в загальних справах навчального закладу.

У практиці використовуються різні види педагогічного планування: перспективне, оперативне, поточне. Перспективне планування передбачає складання плану роботи на тривалий період. Наприклад, проектується робота з дітьми під час їхнього навчання в 5–8-х класах, причому передбачається внесення коректив до плану відповідно до зміни

цілей і завдань навчального закладу. Оперативне планування передбачає складання плану підготовки і проведення конкретного заходу. Поточне — складання плану життєдіяльності класного колективу на день, тиждень, місяць тощо.

Структура плану будь-якого виду може включати такі розділи:

- ✘ характеристика педагогічної ситуації (обсяг і ґрунтовність характеристики можуть бути різними залежно від масштабу запланованого);
- ✘ навчальні, виховні, розвивальні завдання (окремо для кожної запланованої форми або етапу роботи);
- ✘ зміст і основні форми навчальної та виховної роботи (діяльність педагога і вихованців може плануватися за видами, за тематичними періодами, за рівнем діяльності колективу тощо);
- ✘ очікувані результати і показники ефективності роботи, критерії оцінювання запланованої роботи.

За формою плани також можуть бути різними: план-графік, план-сітка, календарний, циклічний, конспект тощо. У плані будь-якої форми мають бути зазначені:

- ✘ конкретні види занять, доручень, колективні (спільні) справи вихованців;
- ✘ відповідальні виконавці та учасники запланованої діяльності, які надаватимуть їм допомогу;
- ✘ матеріально-технічне забезпечення педагогічного процесу;
- ✘ терміни і форми контролю, обліку, оцінювання ефективності виконаної роботи.

Вибір форми плану має бути зрозумілим для всіх учасників (що робимо, з ким, коли, як).

Колективне планування та оформлення плану виховної роботи

Щоб досягти бажаних результатів, необхідно використовувати спеціальну технологію залучення учнів, батьків та інших представників класного колективу до спільної діяльності щодо складання плану.

Колективне планування — це творча та організаторська діяльність, за якої кожний член колективу бере участь у визначенні перспектив, у пошуку та виборі спільних справ на новий період, розробці конкретного плану роботи. Планування включає: загальні стартові збори; конкурси на найкращу пропозицію щодо плану, на найкращий проект справи; заповнення анкет пропозицій; розвідку справ; виготовлення газет-«блискавок» із пропозиціями щодо плану (для обговорення); аукціон ідей; створення скарбнички (фонду, «банку», «поштової скриньки») ідей та пропозицій; заповнення журналу-естафети; дискусію, захист проектів плану тощо.

На цьому етапі планування виховної роботи у класі можна вжити таких заходів:

1. Попереднє планування спільно з учнівським та батьківським активом життєдіяльності класного колективу на новий період, під час якого важливо розширити коло розробників плану, зацікавити активістів із числа учнів та батьків майбутніми справами, запланованими на новий рік, і заручитися їхньою підтримкою.
2. Організація педагогічного супроводу колективного планування, яка створює умови для його успішного здійснення. Для цього необхідно зробити таке:
 - а) попередньо домовитися з консультантами класу про час, місце та зміст консультації;
 - б) організувати своєчасне інформування і взаємодію організаторів та учасників планування;
 - в) допомогти ведучим у підготовці до стартових зборів та організації захисту ідей і пропозицій щодо плану роботи;
 - г) провести інструктаж керівників мікрогруп щодо ходу, термінів та передбачуваних результатів колективного планування, прийомів і засобів організації роботи мікрогруп (як діяти, щоб досягти найкращого результату);
 - д) надати допомогу відповідальним за окремі напрямки роботи з планування.
3. Перспективне планування класним колективом життєдіяльності класу, яке доцільно розділити на кілька періодів:

I період — стартові збори з колективного планування;

II період — консультації зі знавцями;

III період — розвідка справ;

IV період — захист ідей та пропозицій щодо річного плану;

V період — складання плану життєдіяльності класу;

VI період — обговорення підсумків колективного планування.
4. Проектування спільно з батьками та друзями класу дій щодо педагогічного забезпечення реалізації плану, що передбачає:
 - а) визначення в дорослому активі класу кураторів роботи за основними напрямками спільної діяльності;
 - б) призначення з числа дорослих відповідальних за надання учням допомоги в підготовці та проведенні окремих заходів;
 - в) моделювання інформаційно-методичного забезпечення організації виховного процесу та життєдіяльності класу;
 - г) планування фінансового і матеріально-технічного забезпечення діяльності класної громади;

д) проектування дій із надання учнівському колективу допомоги в розширенні та зміцненні внутрішніх і зовнішніх соціальних зв'язків та відносин.

Вихователю, класному керівнику після завершення етапу колективного планування необхідно уточнити та відкоригувати свій первісний задум щодо організації в новому навчальному році виховного процесу та життєдіяльності класного колективу, максимально враховуючи пропозиції учнів і батьків. На основі цих пропозицій слід сформулювати більш конкретні уявлення про цільовий, змістовий, організаційний та оцінювально-діагностичний компоненти майбутньої виховної діяльності.

Для оформлення плану виховної роботи вихователю, класному керівнику необхідно вибрати найбільш раціональний варіант його форми і структури, а також виконувати під час складання такі вимоги, що їх висувають до документів педагогічного планування:

- * цілеспрямованість і конкретність освітніх завдань;
- * компактність плану;
- * різноманітність змісту, форм і методів запланованої роботи, оптимальне поєднання інформування дітей та організації їхньої діяльності;
- * наступність, систематичність і послідовність запланованих заходів;
- * перспективність і актуальність запланованих видів роботи;
- * використання педагогічного керівництва і водночас стимулювання активності вихованців;
- * реальність плану, врахування під час його складання вікових та індивідуальних особливостей учнів, рівня їх підготовленості, умов життя;
- * забезпечення зв'язку позакласної роботи з позашкільною;
- * узгодження плану виховної роботи з планом роботи навчального закладу та діяльності дитячих громадських організацій;
- * врахування традицій класу, школи, району, міста (села), культури і звичаїв місцевого населення;
- * врахування знаменних дат і подій, державних і національних свят, які відзначатимуться у цьому навчальному році;
- * забезпечення об'єднання зусиль учителів школи, сім'ї, громадськості;
- * гнучкість плану.

Це дасть змогу вихователю, класному керівнику правильно та ефективно здійснювати діяльність щодо складання й оформлення плану виховної роботи.

Зміст, форми і структура плану виховної роботи

Під час планування виховної роботи вихователю, класному керівнику, крім визначення цілей, форм і засобів виховання учнів, необхідно обрати оптимальний варіант змісту, форми й структури плану роботи на навчальний рік або семестр.

За змістом план має бути спрямований на формування в дітей та учнівської молоді особистісних рис громадянина Української держави, розвинутої духовності, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури; виховання шанобливого ставлення до родини; формування здорового способу життя, забезпечення фізичної досконалості школярів.

У практиці зустрічаються різні види педагогічного планування. Робочим планом вихователя, класного керівника є календарний, або перспективний, план виховної роботи, який охоплює тижневий, місячний або річний проміжок часу і містить таку інформацію: перелік запланованих заходів, терміни їх проведення, прізвища організаторів тощо.

Структура плану має включати такі розділи

1. Аналіз виховної роботи за минулий рік.
2. Цілі та завдання виховної діяльності.
3. Психолого-педагогічна характеристика класу.
4. Основні напрями діяльності та справи класного колективу.
5. Індивідуальна робота з учнями.
6. Робота з батьками.
7. Вивчення стану та ефективності виховного процесу в класі.

Перший розділ плану традиційно називається «Аналіз виховної роботи за минулий рік». Без такої діяльності неможливо правильно визначити цільові орієнтири, пріоритетні напрямки виховної роботи на наступний навчальний рік, обрати оптимальні форми, методи та прийоми її організації.

У другому розділі плану — «Цілі та завдання виховної діяльності» — зазначаються цільові орієнтири виховної діяльності педагога. На сьогодні його головною метою є виховання всебічно та гармонійно розвинутої особистості. Обираючи мету, вихователі, класні керівники мають спиратися на підсумки індивідуальної та колективної аналітичної діяльності та спроектовані образи учня й класу, а також виконувати вимоги, які висуваються до цільових орієнтирів виховної діяльності, зокрема:

- * сприяти розвитку особистості дитини, формуванню її інтелектуального, морального потенціалу, забезпечувати опанування учнями цілісної системи знань про навколишнє середовище, практичних умінь і навичок, способів творчої діяльності, прийомів і методів самопізнання

і саморозвитку; виховувати в них ціннісне сприйняття себе і навколишньої соціальної та природної дійсності;

- * узгоджуватися з інтересами та ціннісними настановами членів класної спільноти, з особливостями колективу класу та умовами його життєдіяльності;
- * забезпечуватися необхідними ресурсами для реалізації;
- * бути конкретними, чітко й зрозуміло сформульованими;
- * сприйматися як складні, але досяжні;
- * бути гнучкими, тобто придатними до коригування;
- * бути діагностичними.

У плані роботи вихователя, класного керівника разом із цілями формулюються й завдання, виконання яких дає змогу досягти поставленої мети.

У третьому розділі — «Психолого-педагогічна характеристика класу» — подаються загальні відомості про клас, індивідуальні особливості учнів, рівень їхньої вихованості, свідомості, громадянської відповідальності; розвиток самоврядування тощо. Вихователь, класний керівник може використати «Орієнтовні питання для складання характеристики класу».

Четвертий розділ плану — «Основні напрями діяльності та справи класного колективу».

Відповідно до результатів, отриманих у процесі аналітичної діяльності й зазначених у першому розділі плану, та на основі сформульованих цілей і завдань виховної роботи педагогу необхідно визначити напрями, форми та способи організації життєдіяльності класного колективу. Допоможуть у цьому сформований учителем образ класу, його уявлення про організацію діяльності, спілкування і взаємин у класному колективі.

Щоб добір справ був справді системним і науково обґрунтованим, вихователь, класний керівник має під час планування спиратись на теоретичні та технологічні розробки з питань виховання учнів.

Потрібно передбачити участь вихованців у загальношкільних і класних справах, водночас визначити як пріоритетний той вид діяльності, що якнайкраще вплине на розвиток особистості учнів та забезпечить неповторність класного колективу. Обираючи форми й способи роботи, вчитель надає перевагу тим справам, які пропонувались учнями та батьками під час колективного планування життєдіяльності в класі.

Вихователю важливо правильно визначити терміни виконання завдань і відповідальних за підготовку та проведення заходів. Оптимальний розподіл часу і сил членів класної спільноти дозволить підвищити ефективність виховної діяльності.

Наявність у плані розділу «Індивідуальна робота з учнями» зумовлена діяльністю вихователя, спрямованою на створення в класі сприятливого середовища для формування особистості учнів, педагогічне проектування та визначення індивідуального напрямку розвитку учня, пошук найбільш ефективних прийомів і методів здійснення виховного впливу на кожного школяра.

Основними напрямками індивідуальної роботи класного керівника з учнями є:

- * вивчення індивідуальних особливостей учнів, специфіки умов і процесу їх розвитку;
- * встановлення міжособистісних контактів із кожною дитиною;
- * створення в класному колективі умов для прояву і розвитку реальних і потенційних можливостей учнів, задоволення соціально цінних і особистісно значущих інтересів та потреб учнів;
- * вивчення та врахування в роботі стану фізичного, психічного та соціального здоров'я учнів;
- * здійснення соціальної адаптації учнів в умовах дитячого та педагогічного колективу;
- * надання індивідуальної допомоги учням, які мають проблеми в адаптації до життєдіяльності класу, відносинах з учителем та іншими членами колективу навчального закладу, виконанні норм і правил поведінки у школі та поза її межами;
- * профілактика роботи з учнями «групи ризику» (що виховуються у дисфункційних сім'ях, схильні до правопорушень, вживають наркотичні речовини);
- * взаємодія з батьками, адміністрацією, соціально-психологічною та іншими службами навчального закладу з метою проектування індивідуальної траєкторії розвитку учнів, педагогічної підтримки суспільно корисних ініціатив учнів, корекції відхилень в інтелектуальному, моральному та фізичному становленні їхньої особистості;
- * сприяння вихованцям у діяльності з самопізнання, самовизначення та саморозвитку;
- * діагностика результатів навчання, виховання і розвитку кожного учня, облік їхніх особистих досягнень.

Під час розробки плану вихователь може використати такі педагогічні засоби, як прийоми і методи психолого-педагогічної діагностики, вивчення матеріалів медичного та психологічного обстеження учнів, складання індивідуальних характеристик вихованців, оформлення карти захоплень та інтересів учнів, їхніх батьків, ведення щоденника особистих досягнень учнів, визначення разом із вихованцем

та його батьками найближчих перспектив розвитку, індивідуальні консультації та бесіди, педагогічний консилиум, створення ситуацій успіху та вибору, розробка та реалізація програми колективної діяльності, організація занять гуртка «Пізнай себе» тощо.

Шостий розділ плану виховної роботи — «Робота з батьками». Запорукою успішної виховної діяльності вихователя є його співпраця з батьками, оскільки саме родина значною мірою впливає на процес розвитку особистості дитини. Тому важливе і відповідальне завдання вихователя — зробити батьків активними учасниками педагогічного процесу. Виконання цього завдання можливе за умови, якщо в плані діяльності будуть передбачені такі напрямки роботи вихователя з батьками:

- ✘ вивчення сімей учнів;
- ✘ педагогічна просвіта батьків;
- ✘ забезпечення участі батьків у життєдіяльності класного колективу;
- ✘ педагогічне управління діяльністю батьківської ради класу;
- ✘ індивідуальна робота з батьками;
- ✘ інформування батьків про хід і результати навчання й виховання та розвиток учнів.

Сьомим компонентом структури плану роботи вихователя, класного керівника має бути розділ «Вивчення стану та ефективності виховного процесу в класі».

Об'єктами дослідження за цим напрямком можуть бути обрані:

- ✘ розвиток особистості учнів;
- ✘ формування класного колективу;
- ✘ рівень задоволеності учнів та їхніх батьків життєдіяльністю класу.

Під час дослідження процесів, що відбуваються в класі, вихователю необхідно звернути увагу на такі важливі аспекти життя колективу, як:

- ✘ організація соціально значущої спільної діяльності;
- ✘ наявність пріоритетного (панівного) виду діяльності;
- ✘ активність і самореалізація учнів у спільній діяльності;
- ✘ стан емоційно-психологічних взаємин;
- ✘ стан ділових взаємин;
- ✘ наявність зв'язків з іншими групами та окремими індивідами;
- ✘ розвиток учнівського самоврядування.

У ході діагностичної діяльності вчитель може використовувати різноманітні прийоми та методи: педагогічне спостереження, соціологічне опитування (бесіду, інтерв'ю, анкетування), тестування, створення педагогічних ситуацій, методи експертного оцінювання, індивідуального та групового са-

мооцінювання, вивчення продуктів творчої діяльності учнів тощо.

До технологічного арсеналу вихователя можна включати такі діагностичні засоби:

- ✘ ігри «Лідер», «Кіностудія», «Подорож морем захоплень»;
- ✘ тести «Розумно про життєвий досвід», «Задоволеність учнів шкільним життям», «Задоволеність батьків роботою навчального закладу»;
- ✘ анкету «Який у нас колектив?»;
- ✘ конкурс малюнків «Я у своєму класі» тощо.

Крім основних розділів, до плану виховної роботи можуть бути включені різноманітні додатки. Відповідно до традицій планування в конкретному навчальному закладі цей документ може містити інформацію про батьків, їхню участь у життєдіяльності класу, відвідування ними батьківських зборів, відомості про сім'ї та учнів, інтереси та захоплення останніх, їх зайнятість у позаурочний час, дані про результати педагогічних спостережень та психолого-педагогічної діагностики, про учнівське самоврядування.

Планування — справа творча, тому вихователь має право обрати такий варіант, який найбільше відповідає його педагогічним переконанням, містить необхідну інформацію і є зручним для використання в повсякденній роботі.

III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ АНАЛІЗУ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЕМ ГІМНАЗІЇ, ЛИЦЕЮ, КЛАСНИМ КЕРІВНИКОМ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Самоаналіз виховної діяльності для вихователів, класних керівників

1. Як розв'язувалися проблеми виховного характеру в поточному навчальному році? Спрямованість на досягнення виховної мети і завдань школи через реалізацію виховних завдань класного колективу.
2. Як реалізувалася національна спрямованість і якою є результативність виховної роботи?
3. Що нового було запроваджено цього навчального року у виховній роботі і які результати втілених новацій?
4. Які методи і прийоми використовуються для роботи із важковиховуваними підлітками, яка результативність цих засобів?
5. Яку роль у класному колективі відіграють органи учнівського самоврядування? Як учні виконують свої обов'язки?
6. Яку роль відіграють позашкільні установи в організації дозвілля учнів?

7. Проаналізуйте діяльність вашого учнівського колективу:
 - а) згуртованість учнів;
 - б) громадська активність учнів;
 - в) сформованість почуття відповідальності, працелюбності;
 - г) дисциплінованість.
8. У чому полягає ефективність взаємодії вихователя, класного керівника і сім'ї?
 - а) робота щодо педагогізації батьків;
 - б) спільна діяльність вихователя, класного керівника і батьків щодо виховання учнів;
 - в) участь батьків у навчально-виховному процесі.

Висновки. Пропозиції щодо річного плану виховної роботи.

Орієнтовна схема аналізу виховного заходу

Заступник директора школи з виховної роботи здійснює облік, контроль і аналіз виховної роботи. Результати контролю і аналізу фіксуються в довільній формі за поданою схемою

1. Аналіз готовності педагога або колективу виконавців до проведення виховного заходу:
 - × мета і завдання виховного заходу;
 - × урахування вихованості учнів під час визначення мети і завдань; місце заходу в загальній системі виховної роботи.
2. Аналіз підготовки виховного заходу:
 - × роль вихователя, класного керівника;
 - × роль учнівського активу;
 - × забезпечення дружньої та злагодженої роботи колективу в процесі підготовки заходу;
 - × роль учнівської організації, органів самоврядування;
 - × надання тактової допомоги учням;
 - × участь учнів у підготовці заходу;
 - × правильність розподілу обов'язків;
 - × строки виконання, облік.
3. Аналіз проведення виховного заходу:
 - × організаційна функція (оформлення приміщень, обладнання, організованість, злагоженість, активність учасників, дозування часу і раціональність його використання, врахування вікових особливостей; співпраця зі старшими учнями, батьками, громадськістю тощо);
 - × зміст заходу (зв'язок із життям школи, міста, держави, актуальність проблемних питань, які хвилюють учнів, правдивість відтворення реалій навколишнього життя, врахування вікових особливостей учасників і виконавців).
4. Методика проведення виховного заходу:
 - × оптимальність вибору форм проведення заходу;
 - × роль педагога, учнівського активу в проведенні заходу;

- × наявність елементів дискусії, відкритого обміну думками;
 - × активність учасників, емоційність, естетичність;
 - × рівень самостійності, творчості, ініціативності.
5. Результати:
 - × чи вдалося досягти мети виховного заходу;
 - × чи є захід цілісним, системним;
 - × які частини заходу вдалися, які ні;
 - × якими є загальні висновки та рекомендації.

Самоаналіз діяльності вихователя в процесі підготовки та проведення виховного заходу

1. Педагогічне обґрунтування виховного заходу. Доцільність його проведення. Участь у виборі форми проведення заходу.
2. Місце обраного виховного заходу в системі навчально-виховної роботи класу. Його зв'язок із навчальним матеріалом, з іншою діяльністю виховного характеру.
3. Мета заходу, ступінь її досягнення.
4. Характеристика учасників заходу, рівень їхньої активності під час складання плану, підготовки та проведення заходу.
5. Оцінка педагогом результативності виховного заходу, його пізнавальної і виховної цінності.
6. Оцінка педагогом психологічного стану учнів під час підготовки і проведення заходу.
7. Які позитивні сторони і які недоліки бачить сам педагог у проведенні заходу.
8. Які висновки робить педагог на майбутнє.

Психолого-педагогічна характеристика класу

1. Загальні відомості про клас
Кількість учнів (хлопців, дівчат), їхня характеристика за віком та місцем проживання, соціальний склад сімей, наявність дітей-сиріт і напівсиріт, їхніх опікунів.
2. Згуртованість класу
Дисциплінованість і культура поведінки учнів. Взаємини між ними, наявність груп у класі. Чи люблять учні разом проводити час, працювати або розважатись у школі чи поза нею? Прояви дружби між хлопцями і дівчатами. Наявність у класі кругової поруки, її виявів. Чи відчують учні потребу в зустрічах з однокласниками поза уроками?
3. Організованість класу
Здатність учнів самостійно організовуватися під час проведення колективних заходів, уміння розподіляти між собою обов'язки. Чи здат-

ні учні уважно вислуховувати один одного (на зборах, перерві, під час виконання доручень)? Уміння прислухатися до рішень органів учнівського самоврядування і розпоряджень його уповноважених.

4. Громадська думка в класі

Національна та громадська свідомість учнів, їхній інтерес до громадського життя і участь у ньому. Які вчинки своїх товаришів учні схвалюють, а які засуджують? Наявність чи відсутність розбіжностей між словами і вчинками учнів.

5. Характеристика взаємин у класі

Що лежить в основі взаємин між однокласниками: місце проживання, спільне навчання, інтереси, місце за партою, увага один до одного, взаємодопомога, інше? Вимогливість до себе й своїх товаришів, уміння пробачати друзям недовіки, толерантність у взаєминах. Ставлення класу до активу, відмінників, лідерів, слабких учнів, дезорганізаторів, учнів із фізичними вадами. Типові випадки порушення дисципліни, їхні причини та заходи впливу на порушників із боку класу.

6. Актив класу

Склад активу, його авторитет. Ставлення активістів до учнів. Виконання розпоряджень активу однокласників. Чи є в класі неформальні лідери? Їхня характеристика.

7. Зв'язок класу з іншими класами

Зацікавленість учнів класу життям школи та інших класів. Виконання класом загальношкільних доручень (постійно, епізодично). Зв'язок класу з іншими класами (шефство, спільні заходи). Участь класу в загальношкільних заходах.

8. Висновки і пропозиції

Загальна оцінка класу, найбільш позитивні і негативні складники його життя. Пропозиції щодо спрямованості розвитку на майбутнє.

Схема психолого-педагогічної характеристики учня

1. Загальні відомості про учня: прізвище, ім'я, вік, школа, клас, місце проживання; аналіз умов життя в сім'ї, освіта батьків, місце їхньої роботи і посада; матеріальні, житлово-побутові умови; особливості сімейного мікроклімату, сімейні традиції; причини сімейних конфліктів, якщо вони є; характер взаємин між батьками, батьками та дітьми; як ставляться члени сім'ї до успішності та поведінки учня, до школи, вчителів, товаришів (друзів) дитини; контакт із вихователем; спосіб життя дитини в сім'ї та система її виховання; режим дня, трудові обов'язки школяра вдома; які засоби, методи

виховного впливу переважають (заохочення, переконання, вимога, вправлення, привчання тощо), хто з членів сім'ї і якою мірою здійснює виховний вплив на дитину; вірність основній лінії сімейного виховання; хто в сім'ї є найбільшим авторитетом для учня.

2. Навчальна діяльність: ставлення школяра до навчання, ступінь його усвідомлення, які навчальні предмети більше полюбає і чому; улюблений навчальний предмет; основний мотив навчальної діяльності, успішність (які оцінки переважають, успішність із предметів шкільного навчання в минулому і на даний момент, причини неуспішності (якщо вони є) і шляхи її усунення); розумовий розвиток школяра, оволодіння раціональними методами пізнання; чи знаходить самостійно раціональні методи розумової діяльності і навчальної роботи, відмовляючись від шаблону; чи переносить відомі йому методи пізнання з однієї ситуації на іншу; чи усвідомлює процес розумової діяльності; як в умовах школи здійснюється управління розумовим розвитком школяра в процесі організації його розумової діяльності; загальний рівень розумового розвитку, широта світогляду, ступінь начитаності; розвиток мови, вміння висловити свою думку в усній і письмовій формі, запас слів, образність та емоційність мовлення.

3. Особливості пізнавального процесу: особливості уваги, ступінь розвитку довільної уваги, її зосередженість, стійкість, здатність до розподілу, швидкість переключання; увага на різних уроках; усвідомлення і сприйняття навчального матеріалу, швидкість усвідомлення, оволодіння перцептивними розумовими діями; особливості пам'яті, усвідомленого запам'ятовування, володіння мнемонічними діями; швидкість і міцність запам'ятовування, легкість відтворення; індивідуальні особливості пам'яті, домінуючий вид пам'яті; розвиток мислення, розуміння навчального матеріалу, вміння мислити і робити самостійні висновки, рівень володіння операціями аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування і узагальнення, особливості уяви учня.

4. Трудова діяльність: мотиви трудової діяльності, ставлення до праці — повага чи нехтування нею; якому виду праці надає перевагу, що саме приваблює у праці: сам процес, набуття певних умінь і навичок, кінцевий результат, оцінка результатів праці, зацікавленість у корисності своєї праці; наявність умінь і навичок, швидкість і легкість набуття нових трудових навичок; у яких видах суспільно корисної роботи в школі бере участь; організованість, дисциплінованість, самостійність, наявність звички до

довготривалих зусиль у праці; яку професію збирається обрати, мотиви вибору, стійкість професійних інтересів, яку професію рекомендують вихователь, класний керівник і батьки.

5. Громадська діяльність та активність: які громадські доручення виконує і як ставиться до їх виконання; причини пасивності і несумлінного виконання громадських доручень (якщо це є); де виявляє громадську активність (у класі, гуртку, секції, клубі тощо); інтерес до громадського життя країни (читання газет, прослуховування радіопередач, перегляд відповідних телепрограм, обговорення суспільних подій з учителями та товаришами).
6. Спрямованість особистості учня та його інтереси: інтерес до питань світогляду, моралі, науки, техніки, мистецтва, спорту; наявність провідного інтересу; характер інтересів із погляду їхньої глибини, широти, активності та стійкості; переконання, ідеали; чи є особливі здібності до будь-якого виду діяльності (до музики, малювання, техніки, спорту тощо) і в чому вони виявляються; в яких гуртках і спеціальних дитячих установах бере участь учень; особливості читацьких інтересів, їхня широта і стійкість; рівень вимогливості до себе.
7. Особливості характеру: чітко окреслені позитивні і негативні риси характеру; ставлення до людей, навчання, праці, самого себе; прояв особливостей характеру учня в процесі спілкування з іншими людьми (товариськість, замкнутість, взаємодопомога, егоїзм, чуйність, зловтішність, відвертість, правдивість, нещирість, хитрість та інші); характерна для школяра оцінка своїх можливостей (упевненість, скромність, самовпевненість тощо); вимоги до себе та інших; вольові риси характеру (наполегливість, самостійність, ініціативність у навчанні, праці, громадському житті, іграх, негативізм); моральні риси характеру (почуття обов'язку і відповідальності, чесність, щирість та інше); особливості темпераменту, його прояв в емоційній сфері; працездатність; спілкування.

IV. ЦИКЛОГРАМА РОБОТИ ВИХОВАТЕЛЯ ГІМНАЗІЇ, ЛІЦЕЮ, КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Заходи, яких вживає вихователь, класовод

Щоденно:

- * з'ясування причин відсутності учнів на заняттях, фіксація пропусків у класному журналі;
- * бесіди з учнями, які запізнюються;
- * організація чергування по класу;
- * індивідуальна робота з учнями;

- * контроль зовнішнього вигляду школярів;
- * організація харчування дітей.

Щотижня:

- * проведення виховних годин;
- * перевірка щоденників;
- * проведення заходів у класі за планом роботи;
- * робота з активом класу, організація діяльності органів учнівського самоврядування;
- * контроль за виконанням доручень;
- * організація прибирання території пришкольної ділянки;
- * робота з батьками;
- * робота з учителями, які працюють у класі;
- * зустріч зі шкільним лікарем (медсестрою), отримання довідок про хвороби учнів.

Щомісяця:

- * проведення класних зборів;
- * проведення бесіди з безпеки життєдіяльності;
- * організація чергування класу по школі;
- * відвідування уроків учителів-предметників у своєму класі;
- * тестування, анкетування учнів із метою вивчення їхніх індивідуальних особливостей та аналізу розвитку учнівського колективу;
- * контроль за станом підручників;
- * зустрічі з батьківським активом;
- * відвідування учнів удома.

Один раз на семестр:

- * оформлення класного журналу за підсумками семестру, складання звіту;
- * заповнення табелів успішності та видання їх учням;
- * проведення батьківських зборів;
- * участь у роботі семінару, методичного об'єднання класних керівників;
- * аналіз виконання плану роботи, корекція плану виховної роботи;
- * складання плану роботи на канікули.

Один раз на рік:

- * аналіз та складання плану виховної роботи;
- * проведення відкритого виховного заходу;
- * оформлення особових справ учнів;
- * статистичні відомості про клас (на 5 вересня);
- * робота з підручниками (видання на початку навчального року та повернення в бібліотеку наприкінці року);
- * написання характеристик (у разі необхідності).

Пам'ятка про виховні години вихователя, класного керівника

По-новому треба також розглядати годину вихователя, класного керівника. На цьому уроці не

потрібно перевіряти щоденники, обговорювати питання щодо запізнення та ін. Це має бути урок національного виховання — надзвичайно важливий і якнайкраще підготовлений за програмою для 1–11-х класів, яку треба ще скласти науковцям і методистам. Проведення годин вихователя, класного керівника (надалі — годин) не передбачено жодними нормативними актами. Директор вводить їх із власної ініціативи, виходячи з реальних потреб навчально-виховного процесу. Іноді години вихователя, класного керівника включаються до розкладу один раз на тиждень у певний день.

Мета проведення виховних годин:

- ✗ вивчати індивідуальні особливості учнів під час неформального спілкування;
- ✗ пізнавати сьогоденні інтереси учнів, розуміти їхні переживання та мотиви поведінки;
- ✗ обговорювати поточні події класу, району, міста, держави.

Форми проведення виховних годин:

- ✗ вільне спілкування вихователя, класного керівника з учнями;
- ✗ бесіди на заплановані теми;
- ✗ обговорення актуальних статей із газет і журналів;
- ✗ обговорення спектаклів, кінофільмів, книжок;
- ✗ зустрічі з цікавими людьми;
- ✗ усні журнали;
- ✗ виступи учнівських лекторських груп;
- ✗ засідання прес-клубу;
- ✗ телемости;
- ✗ екскурсії до музею, на природу;
- ✗ політичне інформування учнів.

Тривалість проведення годин не регламентується. Як правило, вона триває від 20–30 хвилин до 45–60 хвилин.

Вихователь, класний керівник має урізноманітнювати спілкування з учнями, пов'язувати його з повсякденним життям класу, не перетворювати на повчання, перелік настанов та інструкцій, годину для перевірки щоденників тощо. Партнерський підхід до учнів, справедливе і об'єктивне ставлення до них, визначення права учнів на власну думку, повага до них — усе це забезпечить відвертість та ефективність спілкування педагога і вихованців.

Тематика спілкування вихователя, класного керівника з учнями планується заздалегідь, однак поточні події у класі, гімназії, місті, державі можуть підказати тему розмови вихователя з учнями, не заплановану раніше.

Рекомендується двічі на семестр проводити години поза стінами класу, наприклад, під час екскурсії на природу, відвідування музею, виставкової зали тощо.

Орієнтовна тематика класних зборів, виховних годин, бесід, лекцій

Варіант 1

Тематика класних зборів:

- ✗ «Роль сім'ї у профілактиці правопорушень»;
- ✗ «Формування навичок самостійності та самовиховання у підлітковому віці»;
- ✗ «Як уберегти дитину від біди» (профілактика наркоманії);
- ✗ «Стосунки в сім'ї, де є підліток»;
- ✗ «Роль сім'ї в професійному самовизначенні підлітка»;
- ✗ «Бездоглядність дітей та її наслідки».

Тематика виховних годин (щотижня):

- ✗ «Твоя майбутня професія»;
- ✗ «Шлях до себе»;
- ✗ «Ти і колектив»;
- ✗ «Твої права та обов'язки — абетка громадянина»;
- ✗ «Поведінка в екстремальних ситуаціях»;
- ✗ «Як навчитися бути здоровим»;
- ✗ «Круглий стіл з актуальних проблем життя класу»;
- ✗ «Соромся порожнечі душі»;
- ✗ «Про тактовність і люб'язність»;
- ✗ «Символи Батьківщини».

Тематика бесід, лекцій:

- ✗ «Кодекс честі учня. Його права та обов'язки»;
- ✗ «Конфліктна ситуація. Пошук істини, а не загострення стосунків»;
- ✗ «Духовні скарби народу»;
- ✗ «Закон і право»;
- ✗ «Посієш звичку — пожнеш характер»;
- ✗ «Про честь людини».

Трудова діяльність на благо школи:

- ✗ благоустрій та прибирання території школи;
- ✗ висадження дерев на території школи;
- ✗ ремонтні роботи, як на території, так і в місті;
- ✗ прибирання міста (чисті четверги).

Волонтерська робота в класі:

- ✗ допомога в класі учням-сиротам, малозабезпеченим, інвалідам;
- ✗ допомога ветеранам війни, праці;
- ✗ допомога дітям-інвалідам, дітям з інтернату;
- ✗ конкурс на найкращу організацію волонтерської роботи в класі.

Патріотична робота:

- ✗ зустрічі з ветеранами війни, з ветеранами праці, з воїнами-афганцями;
- ✗ спільна робота з батьками щодо військово-патріотичного виховання учнів.

Робота з важкими учнями:

- × знайомство з сім'ями учнів та їхніми побутовими умовами;
- × вивчення матеріального становища сім'ї;
- × виявлення причини неблагополуччя сім'ї;
- × організація зустрічі учнів із соціальним педагогом, лікарем-наркологом, працівниками суду;
- × ведення обліку роботи з учнями цієї категорії.

Художньо-естетичне виховання (згідно з планом школи):

- × відвідування музею школи;
- × День знань;
- × посвята в учні;
- × огляд художньої самодіяльності;
- × конкурс образотворчого мистецтва, технічної творчості, декоративно-прикладного мистецтва, фотоконкурс;
- × новорічні свята;
- × міс школи;
- × обласний огляд — конкурс художньої самодіяльності;
- × міські змагання KBK;
- × День сім'ї;
- × випускний бал;
- × екскурсії містом, відвідування виставок;
- × конкурс на кращий клас школи;
- × випускання газет.

Фізично-спортивний розвиток та туристична робота (відповідно до плану школи):

- × осіння спортивна естафета;
- × день здоров'я;
- × спортивні змагання «Тато, мама, я — дружна сім'я»;
- × проведення конкурсу «Нумо, хлопці»;
- × спортивні змагання з арм-реслінгу, футболу, волейболу, баскетболу;
- × туристичні одноденні походи;
- × міські змагання з різних видів спорту;
- × зустрічі-консультації з лікарями.

Контроль за харчуванням учнів школи:

- × належна роз'яснювальна робота з учнями та їхніми батьками щодо необхідності харчування учнів у школі;
- × постійний контроль за харчуванням учнів.

Варіант 2**Орієнтовна тематика класних зборів:**

- × «Підлітковий алкоголізм, як його попередити»;
- × «Типові конфліктні ситуації підлітків із батьками та іншими дорослими»;
- × «Спільна робота сім'ї та школи з трудового виховання»;
- × «Спосіб життя сім'ї та здоров'я підлітка»;
- × «Майбутній сім'янин»;

- × «У сім'ї росте донька. У сім'ї росте син»;
- × «Сім'я — джерело патріотизму»;
- × «Коли скінчилися уроки: дозвілля підлітків».

Тематика виховних годин (щотижня):

- × «Що таке спосіб життя»;
- × «Художній смак і мода»;
- × «Чи біднішають наші почуття»;
- × «Антиподи моралі»;
- × «Як поводитись у конфліктній ситуації»;
- × «Україна моя калинова»;
- × «Хочу — можу — треба»;
- × «Ввічливість на кожен день»;
- × «Що таке духовне багатство людини»;
- × «В кожній людині є щось хороше»;
- × «Свято рідної мови»;
- × «Створення родинного герба»;
- × Дискусії. Дебати.

Тематика бесід і лекцій:

- × «Ти — громадянин України»;
- × «Твоє доручення»;
- × «Що таке обов'язок»;
- × «Світ людських почуттів»;
- × «Твоя програма самовиховання»;
- × «Що таке здоровий спосіб життя»;
- × Диспут «Настирливість і впертість».

Технічно-трудове та професійне самовизначення

- × Конкурси професійної майстерності.
- × Трудовий десант на території міста.
- × Благоустрій території школи.

Волонтерська робота в класі

- × Системна робота з учнями класу із забезпечення необхідним одягом, взуттям.
- × Допомога ветеранам війни, праці.
- × Допомога дітям-інвалідам.

Патріотична робота з учнями класу

- × «Слово про велику любов» (із життя видатних людей).
- × Зустрічі з воїнами різних поколінь.
- × «Загляньмо в майбутнє України».
- × Діалог «Чого мені бракує в житті?»
- × Дебати.
- × Захист вибору життєвого шляху.

Правове виховання та профілактика правопорушень серед учнів

- × Зустрічі з представниками правоохоронних органів.
- × Зустрічі з працівниками РАГСу, Центру зайнятості.
- × Брейн-ринг «Право в нашому житті».
- × Акції «АнтиСНІД», «Ні — наркотикам».
- × Систематичний контроль за учнями у вільний час із боку батьків.

Художньо-естетичне виховання, фізично-спортивний розвиток учнів, індивідуальна робота з обдарованою молоддю

- × Відвідування концертів, музеїв, виставок.
- × Міські конкурси, змагання.
- × Обласні конкурси, спортивні змагання.
- × Залучення батьків учнів до гурткової роботи, до участі в заходах разом із учнями.
- × Вечори розваг, дискотеки, клуби за інтересами.
- × Медичні консультації.

Харчування та соціальний захист

- × Сприяння оздоровленню учнів класу (одноденні походи).
- × Контроль за харчуванням учнів.
- × Залучення спонсорів до матеріальної підтримки учнів, які потребують особливої уваги (учні з неблагополучних сімей, учні-сироти).

Варіант 3

Тематика виховних годин:

- × «Що таке спосіб життя»;
- × «Доросле життя — дорослі проблеми»;
- × «Людина та її здоров'я»;
- × «Закон і право»;
- × Круглі столи;
- × Дебати.

Тематика бесід, лекцій:

- × «Святині людської душі»;
- × «Ні — наркотикам»;
- × «Ні — пияцтву»;
- × «Що таке відповідальність»;
- × «Що таке життєвий досвід людини».

Правове виховання та профілактика правопорушень серед учнів школи

- × «Круглі столи» із представниками міськвиконкому, правоохоронних органів, РАГСу, Центру зайнятості.

Художньо-естетичне виховання учнів та робота із забезпечення здорового способу життя

- × Міські, обласні конкурси-огляди, спортивні змагання.
- × Конкурси, вечори відпочинку, дискотеки, літературні читання.
- × Консультації: юридичні, психологічні, медичні.
- × Випускання газет-блискавок.

Соціальний захист учнів

- × Системна робота класних керівників;
- × спонсорська допомога;
- × оздоровлення (одноденні походи).

Профорієнтаційна робота

- × Організація виховних заходів на високому рівні з запрошенням учнів з інших шкіл міста.
- × Конкурс на найкращий нарис «Рідна школа».

Декалог вихователя, класного керівника

Пам'ятайте!

- × Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, — з людиною. Місія школи — боротися за людину;
- × об'єкт нашої праці — найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується, — розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість;
- × виховувати людину — це передусім знайти її душу, бачити і відчувати її індивідуальний світ. Справжнє виховання — це самовиховання;
- × немає в дитині нічого такого, що вимагало би від педагога жорстокості. Не дозволяйте прорости в своїй душі насінню зневіри в людині, підозрливості;
- × немає якихось єдиних для всіх школярів передумов успіхів у навчанні. І саме поняття успіху в навчанні — річ відносна: для одного високий рівень, для іншого й середній рівень — велике досягнення;
- × успіхи в навчанні — це стежка, що веде до того куточка дитячого серця, в якому горить вогник бажання бути гарним. Бережіть цю стежку і цей вогник;
- × слово — могутній борець за людську душу. Створюйте інтелектуальний фон для запам'ятовування, завчання, збереження в пам'яті програмного матеріалу. Дитина стає байдужою, несприйнятливою до слова, якщо слово не живе в її душі, якщо вона тільки завчає чужі думки і не творить своїх та не висловлює їх. Бійтеся байдужості, бійтеся згаслого погляду дитини! Навчіть її активно, пристрасно ставитися до слова;
- × спонукайте учнів до читання — найважливішого рятівного засобу для успішного навчання. Жодне захоплення не принесе користі, якщо воно не зачіпає думки, душі, серця. Першим захопленням має бути захоплення книжкою;
- × доброзичливість — ось що має бути атмосферою життя дитячого колективу, головним тонутом взаємин педагога і дітей. Якщо Ви навчили свого вихованця відчувати людину серцем, Ваша доброзичливість здатна творити дива;
- × уміння володіти собою, тримати себе в руках — одне з найнеобхідніших умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров'я.

(З книги «100 порад учителям»
В. О. Сухомлинського)

V. ДОДАТКИ (АНКЕТИ, ФОРМИ ПЛАНУ)

Аналіз виховної роботи з учнями _____ класу
_____ (заклад) за _____ навчальний рік
вихователя, класного керівника

Структурні компоненти аналізу виховної роботи в класі

1. Аналіз ефективності визначення цілей та планування виховного процесу в класі минулого року.
2. Аналіз розвитку учнів класу. Рівень вихованості учнів, особливості їхнього морально-етичного, естетичного, інтелектуального та фізичного розвитку (вказати, які чинники найбільше вплинули на ці процеси).
3. Аналіз динаміки соціального розвитку учнів. Основні ціннісні орієнтири учнів класу, особливості їхнього ставлення до навколишнього соціуму, найбільш помітні зміни у цих взаєминах, що відбулися протягом минулого навчального року.
4. Аналіз розвитку колективу класу. Соціально-психологічний клімат у класі. Чинники, які впливають на його створення. Соціометрична рольова та комунікативна структури класу.
5. Аналіз педагогічної взаємодії учнів класу з батьківським активом. Результативність організації батьківських зборів у класі.
6. З ким із педагогічних, медичних, соціальних працівників та представників інших сфер здійснювалась виховна взаємодія?
7. Які методи педагогічної взаємодії вчителів, батьків були найбільш ефективними?

Висновки та пріоритетні напрями виховної діяльності з класом на наступний навчальний рік

1. Досягнення і знахідки, накопичений позитивний досвід.
2. Нереалізовані можливості та невикористані резерви.
3. Перспективні цілі та першочергові завдання на найближче майбутнє.
4. Результати підсумкових діагностичних досліджень.
5. Відомості про проведення та результати окремих заходів, окремих періодів життя класного колективу.
6. Інші аналітичні матеріали.

План виховної роботи
з учнями _____ класу на _____ навчальний рік
Вихователь, класний керівник _____
(Зразок)

Тема, над якою працюють педагоги міста поточного навчального року: «Мотиваційна основа компетентісно орієнтованої освіти»

Основні стратегічно-цільові напрями роботи поточного навчального року

1. Мотивація навчання — основна умова інтелектуального розвитку нації.
2. Мотивація духовного розвитку дитини.
3. Мотивація становлення особистості.
4. Мотивація соціальної адаптації учнів.
5. Мотивація готовності вчителя до роботи в системі компетентісно орієнтованої освіти.

Тема, над якою працюють педагоги гімназії: «Формування рефлексивної діяльності учнів та педагога, як один зі шляхів реалізації системи особистісно орієнтованого навчання»

Основні стратегічно-цільові напрями науково-методичної роботи педагогів гімназії в поточному навчальному році

1. Реалізація міністерських, регіональних та міських комплексно-цільових Програм.
2. Профільне навчання.
3. Моніторинг якості освіти.
4. Дистанційна освіта.
5. Обдаровані діти.
6. Формування самоосвітньої компетентності.
7. Формування рефлексивної діяльності на основі особистісно орієнтованої моделі навчання.
8. Використання інноваційних технологій як засобу удосконалення навчально-виховного процесу.
9. Спрямування науково-методичної роботи на створення оптимальних умов для широкої загальноосвітньої підготовки та роботи зі здібними та обдарованими учнями, реалізації їх творчих запитів, забезпечення фундаментальної допрофесійної підготовки з обраного профілю.

Тема методичного об'єднання: «Особистісно орієнтований підхід у вихованні дітей. Сімейна педагогіка»

Завдання методичного об'єднання:

1. Формування національної свідомості учнів.
2. Взаємодія з суспільними організаціями з метою проведення профілактики правопорушень, допомоги в охороні життя та здоров'я, профорієнтації тощо.
3. Виконання програми обласної адміністрації «Обдаровані діти», розвиток творчої особистості учнів.
4. Вивчення психології особистості дитини, її уяви та творчості, з'ясування основних порушень сімейних уявлень та їхніх проявів у стосунках батьків та дітей.

Тема, над якою працює вихователь:

Завдання виховної роботи з класом:

Соціальний паспорт класу

Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	Відомості про опікунів	Розмір матеріальної допомоги	Рішення РВК про опікунство. Відомості про закріплення житла

Діти, що постраждали внаслідок Чорнобильської трагедії

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. батьків, місце роботи батьків, посада, телефон	Серія, № посвідчення, дата видачі

Діти з багатодітних сімей

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. батьків, місце роботи батьків, посада, телефон	Розмір матеріальної допомоги	П. І. Б. дітей у сім'ї, місце їх перебування

Діти, які виховуються матір'ю-одиначкою

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. матері	Місце роботи, посада, телефон матері	Розмір матеріальної допомоги

Діти загиблих шахтарів

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. матері	Місце роботи, посада, телефон матері	Розмір матеріальної допомоги

Діти загиблих міліціонерів, військовослужбовців під час виконання службових обов'язків

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. матері	Місце роботи, посада, телефон матері	Розмір матеріальної допомоги

Діти, які мають статус інваліда

№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. батьків, місце роботи батьків, посада, телефон	Група	Діагноз	Розмір матеріальної допомоги

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ

Діти-напівсироти						
№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. одного з батьків, який виховує	Місце роботи, посада, телефон матері (батька)	П. І. Б. одного з батьків, який помер, в якому році

Діти загиблих журналістів						
№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. одного з батьків, який виховує	Місце роботи, посада, телефон матері (батька)	Розмір матеріальної допомоги

Діти, які виховуються в неповній сім'ї						
№ з/п	П. І. Б. учня	Дата народження	Місце проживання, прописки, телефон	П. І. Б. одного з батьків, який виховує. Місце роботи, посада, телефон	Причина встановлення статусу неповної сім'ї	

Актив самоврядування _____ класу на _____ навчальний рік

№ з/п	Категорія	П. І. Б. учня	Напрямок роботи
1	Староста		
2	Заступник старости		
3	Депутат, член гімназійної ради самоврядування		
4	Юні пожежні		
5	Юні інспектори ДАІ		
6	Сантрійка класу		
7	Редколегія класу		
8	Юні екологи		
9	Організатори дозвілля класу		
10	Юні науковці		

Батьківський актив _____ класу на _____ навчальний рік

№ з/п	Категорія	П. І. Б. батька	Дом. адреса	Телефон	Місце роботи
1	Голова батьківського комітету класу				
2	Член батьківського комітету класу				
3	Член батьківського комітету класу				
4	Член ради гімназії				
5	Член батьківського активу гімназії				

Проміжний аналіз стану виховного процесу в _____ класі

(заклад) за 1-й семестр _____ навчального року

1. Реалізація цілей та завдань виховної роботи в класі у 1-му семестрі поточного навчального року.
2. Рівень вихованості учнів (результати анкетування, психологічної діагностики тощо).
3. Результати проведених тематичних виховних заходів із покращення рівня вихованості учнів.
4. Проблеми та питання, які виникли під час формування виховного середовища в класному колективі.
5. Пріоритетні напрямки роботи, цілі та завдання в наступному семестрі.

УЗГОДЖЕНО

Заступник директора з _____

(підпис) (П. І. Б.)

«_____» _____ 20__ р.

План проведення навчальної екскурсії з учнями _____ класу

Керівник екскурсії _____

(посада, П. І. Б.)

Дата проведення екскурсії _____

Час проведення екскурсії _____

Тур-фірма, яка обслуговує екскурсію, № ліцензії, дата видачі ліцензії, П. І. Б. фізичної особи-підприємця _____

Наявність страхування дітей _____

Кількість учнів _____

Предмет відвідування _____

Мета навчальної екскурсії _____

Завдання навчальної екскурсії _____

Хід навчальної екскурсії

№	Етапи екскурсії	Дата	Час	Примітки
1	Підготовчий етап: Ознайомлення учнів із метою та формами проведення навчальної екскурсії			
	Розподіл творчих індивідуальних та групових завдань (форми та види завдань):			
	Ознайомлення учнів із вимогами щодо подання результатів проведеної індивідуальної та групової роботи (форми та види робіт):			
	Проведення цільового інструктажу учнів із правил безпеки життєдіяльності, правил поведінки в громадських місцях, в авто- (залізничному) транспорті, з ПДР, біля залізничних колій, біля водойми, в прибережній зоні, правил харчування в дорозі й дотримання санітарно-гігієнічних норм, норм протипожежної безпеки (№№ інструкцій):			

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ

№	Етапи екскурсії	Дата	Час	Примітки
2	Змістовно-організаційний етап Збір учнів на екскурсію (місце):			
	Повторна бесіда з правил безпеки життєдіяльності, повторення основних вимог до правил поведінки під час екскурсії			
	Перевезення учнів у авто- (залізничному) транспорті до місця призначення (вказати маршрут):			
	Цільова бесіда з учнями перед переглядом предмету відвідування, націлення учнів на аналітичну діяльність під час перегляду (орієнтири, питання, завдання):			
	Перегляд предмету відвідування (назва вистави, тощо):			
	Організація учнів перед від'їздом , повторна бесіда з правил безпеки життєдіяльності Перевезення учнів у авто (залізничному) транспорті з місця призначення (вказати маршрут):			
3	Підсумковий етап Звіт учнів про проведену індивідуальну та групову роботу, підбиття підсумків проведеної екскурсії (види робіт, форми проведення звіту):			
	Факт запису навчальної екскурсії в класному журналі (оформлення запису):			Під час обліку в журналі поряд із тематикою екскурсії вказати відповідну кількість годин

Керівник екскурсії

(ініціали, прізвище)

Звіт-аналіз відвідування вихователем класу уроку вчителя-предметника

Дата

Предмет

Учитель-предметник

Урок за розкладом №

Кабінет №

Дотримання вимог санітарно-гігієнічних норм на уроці, техніки безпеки

Готовність учнів класу до уроку

Стан дисципліни на уроці, проблемні моменти

Активність учнів на уроці, результативність під час виконання певних форм роботи

Труднощі, які виникають в учнів під час уроку, проблемні моменти

Зв'язок із батьками яких учнів потрібен для коригування поведінки на уроці, або рівня навчання ..

Вихователь класу П. І. Б.

АНКЕТА для визначення соціального статусу учня (заклад)

1. П. І. Б. дитини
2. Число, місяць, рік народження
3. Місце проживання дитини, індекс
4. Місце прописки дитини, індекс
5. Телефон (домашній, мобільний), за яким можна зв'язатись з батьками терміново
6. Відомості про матір (П. І. Б., повна інформація про місце роботи; якщо мати померла — причина смерті; мати-одиначка, розлучення — повна інформація)
7. Відомості про батька (П. І. Б., повна інформація про місце роботи; якщо батько помер — причина смерті; розлучення — повна інформація)
8. Із ким в даний момент живе дитина
9. Кількість дітей у сім'ї віком до 18 років (якщо 3 і більше, подати повну інформацію про дітей (місце перебування, навчання, дата народження кожної дитини)

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ

10. Чи є сім'я малозабезпеченою (вказати точно розмір матеріальної допомоги, додати довідку)
.....
.....
11. Чи є дитина інвалідом за станом здоров'я (якщо так — вказати точний діагноз, додати довідку)
.....
.....
.....
12. Вказати групу здоров'я дитини (1, 2, 3, 4, 5). Якщо дитина стоїть на диспансерному обліку, вказати діагноз
13. Чи є дитина постраждалою внаслідок аварії на ЧАЕС (ксерокопія посвідчення серії Д)
14. Чи є сім'я родиною військовослужбовця, міліціонера, шахтаря, загиблого під час виконання службових обов'язків.....
15. Який гурток, студію дитина відвідує.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
(дата)

.....
(підпис батьків)

VI. ЛІТЕРАТУРА

1. Книга класного керівника: Довідково-методичне видання / Упоряд. С. В. Кириленко, Н. І. Косаєва. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. — 560 с.
2. Рекомендації щодо планування роботи класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // Директор школи. — 2003. — № 3. — С. 7–10.
3. Рекомендації щодо планування роботи класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // Директор школи. — 2003. — № 4. — С. 7–8.
4. Виноградова Т. В. Книга класного керівника. — Харків: ВГ «Основа», 2006. — 170 с.
5. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. — 1996. — № 13.
6. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. — 1999. — № 15.
7. Національні програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства // Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.99 р. № 1697.
8. Черкашенко В. О. Формування виховної системи школи // Черкашенко В. О., Сорока Г. І. Методичне забезпечення виховної роботи. — Х.: ВГ «Основа», 2007 (Б-ка ж. «Управління школою», вип. 8(19)). — С. 3–15.
9. Національна програма «Освіта / Україна XXI століття». — Київ: Райдуга, 1994. — С. 15–17.
10. Гадецький М. В., Хлебнікова Т. М. Організація навчального процесу в сучасній школі. — Х.: Вето. — 2003. — 175 с.
11. Фідря О. Діяльнісний підхід до аналізу навчально-виховного процесу в школі // Завуч. — 2004. — № 1. — С. 4–8.
12. Іванов І. П. Педагогіка колективних творчих справ. — К.: Освіта, 1992. — 95 с.
13. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Освіта України. — 2004. — № 5.
14. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники: Андреева В. М., Григораш В. В. — Х.: ВГ «Основа», 2006. — 352 с.
15. Врублевська М. О., Григораш В. В. Настільна книга заступника директора з виховної роботи. — Х.: ВГ «Основа», 2007. — 320 с. ■